

Invändig rengöring och konservering av putsytor mm i

Hilleshögs kyrka

Byggnadsantikvarisk kontroll, Hilleshögs kyrka, Hilleshögs socken, Ekerö kommun, Uppland

Eva Wallström
Rapport 2002:12

Invändig rengöring och konservering av putsytor mm i

Hilleshögs kyrka

Byggnadsantikvarisk kontroll, Hilleshögs kyrka, Hilleshögs socken,
Ekerö kommun, Uppland

Eva Wallström
Rapport 2002:12

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.lansmuseum.a.se

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08-690 69 60 Fax 08-32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Sabbatsbergsvägen 6
Hemsida www.lansmuseum.a.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Åsa Lundström

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
Stockholm 2003

Innehåll

Blå kartan med läget för Hilleshögs kyrka markerat (Fig 1)	6
Bakgrund och historik	7
Utförda arbeten	7
Referenser	8
Administrativa uppgifter	8

Bilaga 1

Figurer

Under rengöring och konservering

Fig 2. Absiden	9
Fig 3. Sydfönstret i koret. 1920-talets målade mittelbandlist och melerade målning	9
Fig 4. Målning till vänster om sydfönstret i koret	9
Fig 5. Valvkapporna i koret sett mot absiden.	9
Fig 6. Arbeta pågår.	10

Efter rengöring och konservering

Fig 7. Korets fönster med intilliggande målning.	11
Fig 8. Rengjorda putsytor och målningar sett mot koret.	11
Fig 9. Långhusets västra del med orgelläktare.	11
Fig 10. Långhusets västra valv	12
Fig 11. Plan över Hilleshögs kyrka.	13

Bilaga 2

Handlingar

Konservatorsrapport av Wängelin	14
Rapport för målningsrestaurering av K. Fredrikssons Måleri AB	17

Fig 1. Blå kartan med läget för Hillesbögs kyrka markerat. Skala 1:100 000.

Bakgrund och historik

Hilleshögs kyrka är en till stora delar romansk kyrkobyggnad, såväl långhuset, koret med absid och västtornet är uppförda under denna period. Under medeltidens senare del tillkom sakristian och vapenhuset. Murarna är byggda av valda och kluvna gråstensblock och de romanska delarna har hörnkedjor av huggen gråsten. Valven, vapenhusets gavel och tornets övre del är av uppfört tegel. Fönsteröppningarnas form härstammar från 1700- och 1800-talen. Långhus och kor är täckta av tegelvalv med helstensbreda ribbor, absiden har ett hjälmvalv av gråstensflis. I samband med att valven byggdes, troligen under 1400-talets förra hälft, vidgades också triumfbågen. I samband med en renovering år 1748 vidgades den ytterligare. Korvalvets västra del blev helt omslaget och erhöll, istället för diagonalribbor, en enda ribba i valvhjässan för att valvet bättre skulle förenas med den utvidgade triumfbågen.

Predikstolen tillkom 1748 och har en volutindelad korg på en elegant träpelare. Korgens mittfält visar Kristus som Salvator mundi, världens frälsare. På ljudtakets krön ligger Guds lamm och kanten pryds av ett kerubhuvud flankerat av två putti. Bänkinredningen är ursprungligen från 1692-93 och har sedan dess genomgått flera förändringar bla 1748 och 1921 då bänkarna gjordes bredare.

Hilleshögs kyrka med sina medeltidsmålningar har genomgått en invändig rengöring och konservering. Målningarna är troligen dels från 1200-talets slut och dels från 1400-talet, de äldre skikten finns framtagna främst i absiden och på korets sydvägg och de yngre framtagna främst i koret, långhuset och vapenhuset framförallt i valven. Kalkmålningarna överkalkades på 1700-talet och togs åter fram av konservator O. Höök vid en restaurering åren 1921-22. Samtidigt konserverades den fasta inredningen och en del lösa inventarier. Vid 1921-22 års restaurering återskapades och imålades vissa delar av målningarna, bladverk tillfördes på sina håll utanför ribborna. Väggar gavs en något gulmelerad ton.

Utförda arbeten

Under januari tom april 2002 arbetade konservator Thomas Wängelin med rengöring och konservering i Hilleshögs kyrka. K. Fredrikssons Måleri AB utförde målningrestaureering av fönster och bänkinredning mm. Stockholms läns museum har ansvarat för den antikvariska kontrollen av dessa arbeten. Syftet med den antikvariska kontrollen är att se till att de kulturhistoriska värdena tas till vara och att de antikvariska kraven på varsamhet tillgodoses.

Genom den rengöring, lagning och retuschering av sprickor och infästning av löst sittande puts som utförts av konservator Tomas Wängelin framträder de värdefulla målningarna tydligare. 1920-talets gulmelerade väggytor har dämpats något vid denna restaurering för att åstadkomma ett mer sammanhållet kyrkorum där väggar och valv förenas. Panelmålningen från 1921-22 rengjordes och en underliggande panelmålning med mittelbandslist dokumenterades.

Vid arbetet i valven hittade Thomas Wängelin ett dekorativt äldre måleri under det nuvarande. Ett slingrande ornamentmåleri i valvhjässan utfört i en välbevarad

mönjelliknande färg. Även ribborna befanns ha spår av en äldre målning, diagonala band, troligen i kimrök respektive mönja. Även gördelbågarna har spår av måleri i samma färgskala. För en detaljerad arbetsbeskrivning, se Wängelins bifogade konservatorsrapport i bilaga 1. Rengöring, målning och retuschering på bla fönster och bänkinredning har utförts av K. Fredrikssons Måleri AB, se bilaga 1. På inrådan av Stockholms länsmuseum genomfördes inte förslaget att täckmåla dörren mellan vapenhus och långhus.

Fotodokumentation

Fotodokumentation efter avslutat arbete utfördes av Ridde Johansson.
Bilder under arbetets utförande är tagna av Eva Wallström

Referenser

Svanberg, Jan, Hilleshögs kyrka, ingår i serien Upplands kyrkor – 135 A. Ekerö 1998
Sveriges kyrkor nr 77

Administrativa uppgifter

SSLM:s dnr	2000:172
Länsstyrelsens dnr	2041-00-59063, 2041-00-59064
Personal	Eva Wallström och Ridde Johansson

Den fullständiga fotodokumentationen förvaras på Stockholms läns museum. Den fullständiga dokumentationen rörande ärendehandläggningen förvaras på Stockholms läns museum samt ATA (Antikvarisk - topografiska arkivet).

Fig 2. Bildbeteckning: Lp20020003. Absiden. Foto Eva Wallström. OBS (Fig 2-6 visar interiörer under rengöring och konservering.)

Fig 3. Bildbeteckning: Lp20020004. Sydfönstret i koret. 1920-talets målade mittelbandlist och melerade målning. Foto Eva Wallström

Fig 4. Bildbeteckning: Lp20020005. Målning till vänster om sydfönstret i koret. Foto Eva Wallström

Fig 5. Bildbeteckning: Lp20020006. Valvkapporna i koret sett mot absiden. Foto Eva Wallström

Fig 6. Bildbeteckning: Lp20020007. Arbete pågår. Foto Eva Wallström

Fig 7. Bildbeteckning: L2002-0036-11. Korets fönster med intilliggande målning efter rengöring och konservering. Foto Ridde Jobansson

Fig 8. Bildbeteckning: L2002-0038-03. Rengjorda putsytor och målningar sett mot koret. Foto Ridde Jobansson

Fig 9. Bildbeteckning: L2002-0036-12. Långhusets västra del med orgelläktare efter rengöring och konservering. Foto Ridde Jobansson

Fig 10. Bildbeteckning: LD2002-0082. Långhusets västra valv efter rengöring. Foto Ridde Johansson

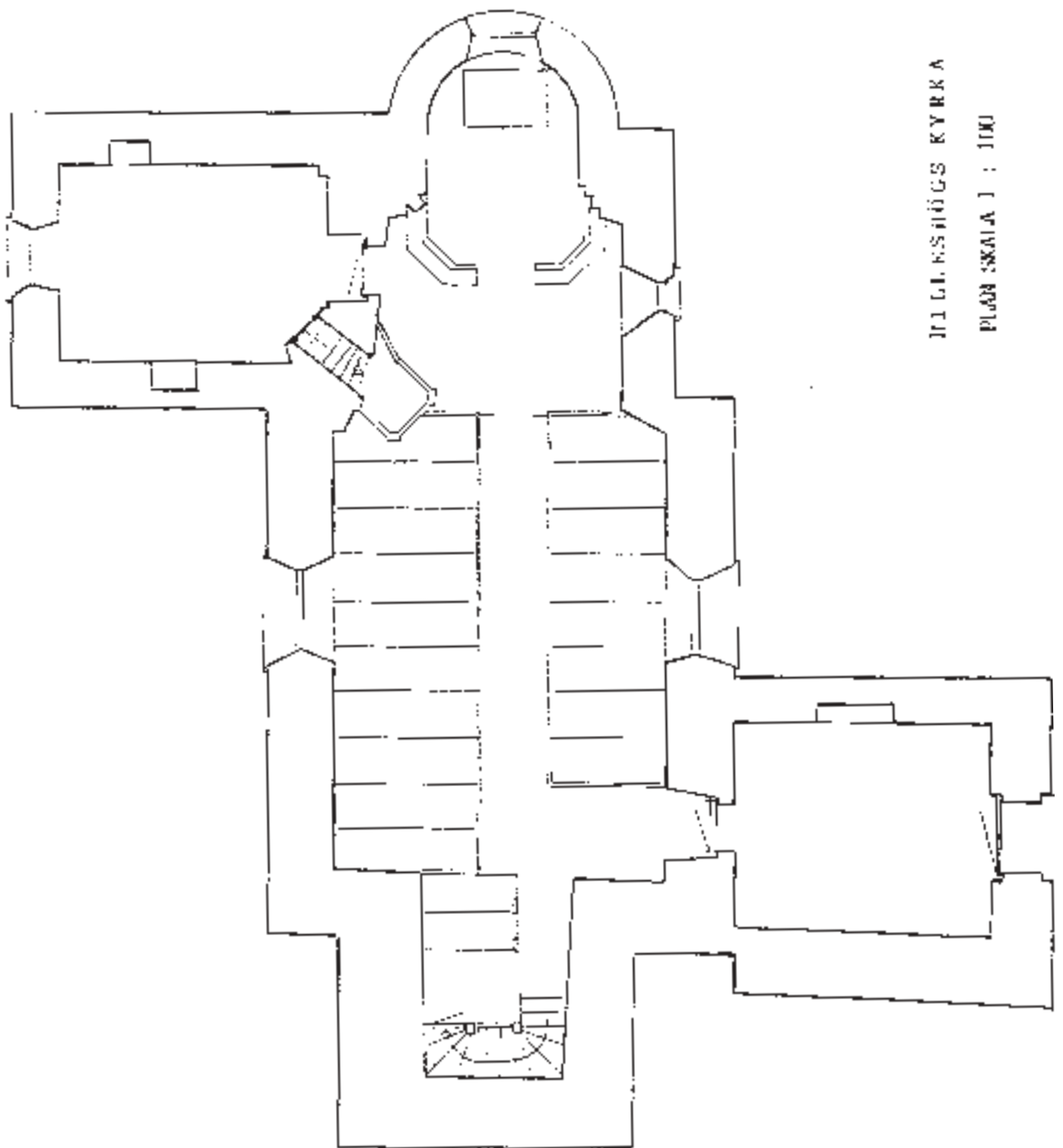

Fig 11. Plan över Hillesbögs kyrka. (Ur Uno Söderbergs handlingar.)

Thomas Wängelin
Konservator

Stockholms läns museum

ZuuZ -05- 1 3

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM
Att.: Eva Wallström
Box 6176
102 33 STOCKHOLM

Konservatorsrapport för arbeten i Hillesbögs kyrka, utförda 2002-01-15 till 2002-04-07.

Rengöringsprov på vägg och kappan i kor

Valvmålningarna i långhuset från 1400-talet, kalkades över på 1700-talet och framtogs åter vid renoveringen 1921 – 1922. Bilderna i östra kappan har fått sina konturer kraftigt imålade vid renoveringen 1921 – 22. Lukas oxen i södra kappan är däremot orörd, liksom de ytterst fragmentariska resterna av Markus lejon i den norra kappan.

Observera att "lejonet" i den södra kappan är en fristående bild som inte har med evangelistsymboler att göra. Bilden ligger dessutom fel i kappan, det finns ingen motsvarande bild i den norra kappan. "Lejonbilden" är med största sannolikhet återskapad vid renoveringen 1921 - 22.

Ett fåtal mindre löst sittande putspartier har konstaterats i valvet.

Innehåller F-skattebevis

Konservator Thomas Wängelin
Övre Slottsgatan 12
753 10 UPPSALA

Telefon 018 – 14 87 85
Mobil 0739919491

Postgiro 24 75 29 - 1
Organisationsnummer 480918-1458

Tidigare åtgärdade sättningssprickor i södra kappan samt i den västra kappan hade återigen öppnat sig.

Sättningssprickor även i gördelbågarnas schablondekorerade delar i öster och väster.
Konstruktionssprickor mellan kappan och vägg i norra delen.

Torrspäckor på samtliga väggar samt en allvarlig konstruktionsspricka i triumfbågens välvning

Åtgärder

Samtliga ytor i långhusets väggar och valv rengjordes med Gomma Pane.

Väggarnas torrspäckor lades igen med "sprickspackel" (våtsläckt kalk, marmormjöl och sand).
Konstruktionssprickorna lades igen med kalkbruk på de ställen där det behövdes för att uppnå ett slutet valv.

Konstruktionssprickan i triumfbågen var så pass vidgad att den stabiliserades med ek-kilar för att återfå sin spänning (se bild nr 1). Därefter lades sprickan igen med hydrauliskt kalkbruk.
Samtliga spricklagningar har tonats in med kalk och pigment. Vid retuschering av lagade spräckor som löper genom bilderna har endast pigment och vatten använts.

Vid arbetet med rengöringen hittade jag ett dekorativt äldre måleri som ligger under det nuvarande. Det är ett slingrande ornamentmåleri som finns som en rondell i valvhjässan. Det är utfört i en mönjeliknande färg som är välbevarad.

Ribborna har liksom även äldre målning med diagonala band, varannan mönja respektive ljus blågrå, möjligen kalk och kimirök. Även gördelbågarna i kapporna har rester av ett tidigare måleri i samma färgskala.

Ingen färganalys av det äldre underliggande måleriet har gjorts.

Koret

Koret är omgjort på 1700-talet då triumfbågen vidgades. Därav det halvöppna valvet med bara tre ribbor. I den östra kappan finns en välbevarad bild av Gregorius, även om den har bättrats i konturerna vid renoveringen 1921-22. Bladornamentiken som ligger utanför ribborna är också tillkomna 1921-22. På väggarna finns rester av romanskt måleri från 1200-tal respektive fragment från 1400-talsmåleri. På södra väggen finns resterna av en arkadmålning från romansk tid av tre kungar till häst. Den är i gott skick och i det närmaste orörd.

Åtgärder:

Samtliga ytor har rengjorts med Gomma Pane. Ett par uppfästningar av löst sittande puts har gjorts med injektionsbruk på norra väggen avseende invigningskorset.

Störande mörka partier i väggarnas botten har omkalkats för att uppnå en större helhet. En större skada i södra korfönstrets bänk, där teglet ruttnat (vattenskada) byttes mot friskt tegel, putsades igen med kalkbruk.

Det är värt att notera att en tidigare panelmålning ligger under nuvarande kalkning, (se bild nr 2).

Nuvarande panelmålning från 1920-21 med tillhörande "löpande rep" dekor.

Absid

Absiden var på grund av sin lilla volym mest smutsad. Stora ingrepp (upptagande av fönster) har fördärvat det romanska måleriet. I toppen finns änglar med passionsredskap ganska väl bevarade från 1400-talet. En stor spricka löper genom sydfönstret upp i absidens tak.

Åtgärder:

Absiden rengjordes med Gomma Pane.
Sprickor och putsskador lagades med kalkbruk och tonades in i rätt kulör.
Då absiden efter rengöring stod alltför mörk i förhållande till kor och långhus, tvättades de även med vatten.
Inga retuscher på målerifragment.

Sakristia

Sakristian har rengjorts Gomma Pane och även skurats med vatten. En partiell omkalkning har gjorts där ej önskvärt resultat vid tvättning uppnåts. Mindre putsskador har lagats med kalkbruk och tonats in med kalkfärg.

Vapenhus

Bilderna från 1400-talet är i gott skick och har endast borstats av.
I panelmaleriet med dess schabloner fanns ett antal missfärgningar, troligen vattenskador. Dessa åtgärdades med omkalkning i rätt kulör. Delar av schablonmaleriet gjordes om.

Predikstol och ljudtak

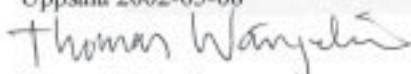
Färgsläpp över hela korgen. Torrspirckor i träet. Predikstol och ljudtak rengjordes med Marseillestval. Färg som rest sig lades tillbaka med Acronal 300 plus värme. Lakuner späcklades upp med latexspackel, grundades, retuscherades med Rowney acryl konstnärsfärg.
Ett dekorelement befanns ligga på ljudtaket och återuppsattes på sin rätta plats.

Övrigt

De gulsvampade väggarna från 1921 – 22 har omkalkats för att bättre stämma med kappornas gråvita bottenton. Omkalkningen har skett i fallande skala mot absiden där 1200-talssputsen går mer åt gult.
Avsikten har varit att få ett ljust väl sammanhållet kyrkorum, som ger rättvisa år både det romanska och det gotiska måleriet.

Ett framtaget parti av det äldre underliggande måleriet i långhusets norra kapp har lämnats som referens åt framtiden. (bild 3 och 4).

Uppsala 2002-05-08

Thomas Wängelin.

Rapport från utförd målningsrestaurering av fönster och bänkinredning mm. i samband med invändig rengöring av Hilleshögs kyrka, våren 2002.

- Fönster:** På de stora nord och sydfönstren har innerbågarna plöckats ut. Mellansidorna har rengjorts, utputs, kompletteringsmålat samt målats två ggr. med en linoljefärg som hettits till kulör som tidigare. Insidorna på innerbågarna har dessutom fått en laserande översmåkning, likt det som var innan. (Lagyrskiktet var för skadat och hade för dålig vidhäftning för att kunna hejlas). Avrinningsplåtarna har ommalats med en halvmattnackfärg i kulör som tidigare. De mindre fönstren i kyrkorum samt sista istea har fast kittfels på båda sidor samt dessutom galler på insidan. Dessa har enbart målats på insidan. Järngallret har behandlats med svartpigmenterad halvolja.
- Bänkinredn.:** Bemålningen har torkats av med en svag tvålösning. Iögonfällande mekaniska skador samt flagningsstendenser i färgskikten har irtuscherats med konstnärsfärger. Rowney's Crystalflow. Överliggaren på bänksidorna har rengjorts med Marseilles-tvål. Därefter har den torst halvöljats och sedan polerats med hexax.
- Besvägg:** Flagningsstendenser på stolpar samt isärtröttingar på speglar har irtuscherats som bänkinredningen.
- Ongel:** Bemålningen har rengjorts varsamt med Marseilles-tvål. Smärre skador på bemålning samt förgylning har irtuscherats.
- Mellanbör:** Har rengjorts samt halvöljats.
- Radiatorer:** Radiatorerna på bankskarmarna mot koret har målats i en gråblå färgton för att någon mån höra samman med spegelytorna.
- Hylla:** Hyllan vid dopfonten har inmålats för att gå i ton med överliggaren på bankskarna.
- Räcke:** Trapppracket till vinden har gråmålat med linoljefärg.
- Ledningsrör:** Mot tegelgolvet i koret har inmålats med en halvmattnackfärg.

K. Fredrikssons Måleri AB

Ekås Vidbo
195 94 Märsta
Tel. 018- 68 81 30 / 50 81 10 (av. fax.)
070- 658 07 90 (Cay) / 658 07 93 (Kurt)
E-mail: k.fredrikssons.maleri@swipnet.se